

УДК 130.2

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.41.9>

ОГЛЯД ДОСЛІДЖЕНЬ СПОРТУ ЯК ЕЛЕМЕНТА КУЛЬТУРИ

Ростислав Поліщук

*Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського,
кафедра олімпійської освіти
вул. Костюшка, 11, 79000, м. Львів, Україна*

У статті здійснено філософський аналіз феномену спорту як елемента культури. Розглянуто кілька можливих концептуальних підходів до його дослідження. Окреслено основні розбіжності у трактуванні його значимості для суспільства. Досліджено філософське підґрунтя як методології дослідження спорту в оазі гуманітарних наук. Зазначено що ми маємо справу зі складним соціальним явищем.

Наукові дослідження та філософські рефлексії щодо спорту мають досить недавнє походження. Багато дослідників з дивовижною констатували той факт, що світова наукова спільнота практично не сприймала спорт як важливу тему своїх досліджень. До того ж, працівники сфери тілового виховання та спорту відкидали актуальність гуманітарних наук, зокрема філософії, соціології та соціальної психології в осмисленні цього феномену. Більшість міжнародних рад і комітетів, що займаються спортом і культурою, розпочали свою роботу лише впродовж останніх двох десятиліть (хоча структура філософії спорту як практичної філософії виформувалася ще в 60-х роках 20 ст.), деякі з основних упродовж останнього десятиліття. Те саме стосується національних симпозіумів та конференцій. В Україні дослідження спорту серед філософського напрямку на даному етапі тільки розвивається. Лише кілька науковців, зокрема І. Ібрагімов, В. Білогур, А. Коваленко, В. Джуль, запропонували певні концепції розвитку філософії спорту як окремої галузі наукових досліджень.

Якщо проаналізувати літературу, можна знайти багато цікавих матеріалів щодо наукового вивчення спорту в суспільстві. Наприклад, Козенс і Штумпф [6] вказують на труднощі у визнанні спорту, та на те, що він є важливим елементом історії культури. Хоча в більшості культур минулого є деякі посилання чи згадки про спорт, вони значною мірою мають обмежений характер.

Але, на сучасному етапі, вже ніхто не може заперечити значення спорту як культурного феномену в історії людства. Сучасний спорт – це не тільки великий бізнес, а також популярна культура та потужна політика. Він став особливою лакуною зі своїми цінностями, власною «манерою» спілкування та має важливі наслідки для міжнародних та полікультурних відносин.

Ключові слова: спорт, антропологія спорту, філософія спорту, спортивна культура, соціологія спорту.

Постановка проблеми. На нашу думку, вивчення спорту як соціокультурного інституту – це одна з тем, яка мала б зацікавити філософів. Небагато видів людської діяльності (культурних практик) поєднують тілесність, емоції, політику, гроші та мораль настільки ж, як спорт. На стадіонах Англії або в Україні, на бейсбольних майданчиках США або полях для регбі на Фіджі люди випробовують свої фізичні межі, вкладають емоційну енергію, виконують ритуали і вживають стимулюючі речовини. Спорт – це мікросвіт того, що стосується життя. Наше завдання – дослідити як спорт формує соціальний, культурний, політичний та історичний контекст, в якому ми живемо.

Основна *мета* цієї статті – це дослідження потенціалу спорту в суспільстві як галузі наукових досліджень, а також вивчення цінностей спорту як одного з показників якості

суспільства. Адже, проаналізувавши спортивну культуру нації (або ж, як пишуть американські дослідники, «націю, що грає»), можна розкрити її соціальну структуру та систему цінностей, довідатися багато цікавого про інші аспекти політичного та економічного життя, особливо в сучасному суспільстві: «спорт та ігри можуть бути основою для розуміння того, як люди живуть, працюють і думають, а також можуть слугувати барометром прогресу нації в цивілізації» [6, р. 2].

Основний матеріал. У міру знайомства з науковою літературою спортивного спрямування, все більше складається враження, що це область вивчення культурного значення. Козенс і Штумпф стверджують, що «Спортивні та фізичні оздоровчі заходи належать до мистецтва людства. Така діяльність склала основну частину всіх культур, включаючи всі расові групи та всі історичні епохи, оскільки вони є такою ж фундаментальною формою людського самовираження, як музика, поезія та живопис» [6, р. 1].

Незважаючи на значення спорту в суспільстві, для цієї сфери наукових пошуків впродовж довгого періоду більше характерною була занедбаність, ніж розвиток та зацікавлення. Однією з найважливіших проблем, на яку наштовхується дослідник спорту («гуманитарій»), є питання визначення місця спорту в культурній ієрархії [7, р. 153–165].

Наприклад, відомий американський дослідник, Макінтош П. К. [14] зазначає, що «спорт став світовим та міжнародним явищем». Погляди Рене Мехю [15, р. 30–49] на спорт і культуру також представляють особливий інтерес. Він вважає, що статус спорту у суспільстві не такий високий, як повинен бути і висловлює стурбованість через неспроможність художників та інтелектуалів включити спорт у свою роботу. Він вважає, що цінності спорту не досягли культурного визнання, якого заслуговують.

Статус спорту в культурі ретельно обговорювали на багатьох конференціях. Однією з причин щодо порівняно низького зацікавлення було визнано те, що занадто мало інтелектуалів звертали увагу на спорт. Але за короткий проміжок часу, відбувся чималий прорив в гуманітарних науках. Зокрема, Малколм [13], Горкгаймер [4], Бурд'є [3], Гемар А. [8], Ленк Г. [11], Люшен Г. [12], здійснили науковий аналіз спорту в суспільстві. Їхні ґрунтовні роботи представлені в рамках соціології і їх варто переглядати всім, хто має академічні прагнення до вивчення спортивної культури. Вони зробили чудовий внесок у визнання потреби наукового дослідження спорту в суспільстві.

У такій молодій галузі, як філософія спорту, існує більше проблем та запитань, ніж є рішень та відповідей. На цьому етапі основні зусилля покладені на визначення проблем, які заслуговують на ґрунтовне осмислення. Наприклад: Яке місце спорту в культурній ієрархії? Які фактори впливають на статус спорту в суспільстві? Чи є цінності у спорті як інструменті соціального блага? Чи існує зв'язок спорту з розвитком індивідуальних та групових цінностей? [7, р. 153–165]

Безумовно, є потреба у розумінні взаємозв'язків спорту з іншими елементами культури. У складній структурі суспільства спорт впливає на політику, соціальну конфігурацію, економіку, релігію, військо, освіту, технології, музику, мистецтво, науку та літературу. При вивченні природи людини також багато корисного можна отримати завдяки вивченню спорту, який є частиною пошуків сенсу та цінності в житті. Один з відомих дослідників спорту, Алекс Натан, свого часу зауважив, що «спорт має коріння в гуманітарних науках, забезпечуючи можливості для збагачення життя та самореалізації – це важливе зацікавлення людей у всьому світі» [16].

1. Попередні підходи до дослідження спорту.

У сучасній цивілізації – в суспільстві споживання, спорт являє собою масову поліцентричну сферу діяльності. Така діяльність вбирає в себе і перетворює безліч інших

специфічних культурних і соціальних сфер. Феномен спорту в наш час отримав світове поширення і масштаби. Його суспільна значущість зростає ще більше завдяки регулюванню з боку як державних і міжнародних організацій, так і недержавних спільнот та об'єднань, що входять в число інститутів громадянського суспільства [17, С. 93–100]. На Гельсінській конференції, на якій акцент робили саме на культурних, соціальних, мистецьких проявах спорту, висловлено думку: «Спорт є невід'ємною частиною сучасної культури і має важливі завдання, які потрібно виконати в освіті. Його вплив не обмежується лише спортивними полями, а поширюється на багато областей сучасного суспільства, яке швидко розвивається» [18].

Тобто, однією з перших проблем, яку слід розглянути, є сфера вивчення спорту в суспільстві – соціологія й антропологія спорту. Американський дослідник А. Деніелз, у своїй статті описав гіпотезу, у якій зазначено, що значення фізичної активності мають щонайменше шість вимірів: соціальний досвід; здоров'я та фітнес; «гонитва за вертиго»; естетичний досвід; катарсис; аскетичний досвід [7, р. 12]. Сфера соціології спорту включає взаємозв'язки спорту з іншими елементами культури. Спортивна соціологія стосується вивчення спорту в суспільстві, оскільки він впливає на розвиток людини, її форми самовираження, ціннісні системи та взаємозв'язки спорту з іншими елементами культури.

Взагалі, варто зазначити, що як і соціологія, філософська антропологія розширює свої горизонти і на даний час існує у багатьох відношеннях до людства. Власне, тому й не дивно, що виформувалася «антропологія спорту», а автори книги «Антропологія спорту» – К. Бланшар і А. Т. Ческа, отримали звання «піонерів в цій галузі досліджень» – «Авторів цієї книги можна належним чином вважати піонерами антропологічних досліджень спорту, і хоча це правда, що перелічена в кінці цього тому бібліографія містить кілька праць про спорт, які однаково гідні кваліфікації "піонер", ті давніші роботи походять із галузі соціології.» – зазначив автор вступу до цієї книги Едвард Норбек. Проаналізувавши літературу, не виникає жодних підстав оскаржувати таку оцінку. До того ж, не має причини заперечувати, що спорт має важливе значення для людства [10, р. 1].

2. Спроби філософського осмислення спорту. Власне, інтерес соціально-гуманітарного знання до спорту проявився одночасно з боку різних наукових дисциплін й інтелектуальних течій. Про спорт писали Веблен, Шіллер, Спенсер, Плесснер, Шелер, Бурдьє, Еліас, Ортега-і-Гассет, Хейзінга та інші.

Всі теоретичні спроби філософського осмислення спорту здебільшого розпочинають з дослідження соціокультурної значимості гри як його матриці. Такі думки виникали ще в античній Греції, коли Платон і ще декілька відомих тогочасних філософів висловлювали своє бачення щодо значення тіловиховання у розвитку людини та суспільства. Надалі, усі намагання пояснити гру як людський феномен призвели до розвитку теорій гри. Пол Вайс писав, що кожна культура має певні ігри, забави (ігрища), як основу певного виду спорту [19]. Спорт не можна визначити без аналізу його складових властивостей та пов'язаних з ними понять, зокрема гри, оскільки це може не відобразити еволюційний статус спорту в культурі. Наприклад, Г. Спенсер вважав, що гра потрібна як спосіб реалізації надлишкової енергії. Для Ф. Шіллера гра – це естетична діяльність. Надлишок сил, вільних від зовнішніх потреб, є лише умовою виникнення естетично" насолоди, яку, згідно Шіллеру, приносить гра. Гроос розглядав гру як підготовку до дорослого життя. Макдугал відчув, що гра мотивована інстинктом суперництва. Для Адлера гра – це інструмент для подолання комплексів неповноцінності [17, С. 93–100].

Гейзінга, який дав нам найбільш всебічний аналіз гри, стверджував, що кожна з теорій робить свій внесок у тлумачення місця та функції гри у житті [5]. Голландський

дослідник вважав, що спорт, як функція досягнення спільності, постійно розширював свою соціальну значимість і втягував все нові галузі в сферу своїх володінь. Наприклад, примітним є те, що поняття рекорду, яке виникло в спортивній галузі, завоювало собі чільне місце і в діловому житті (діловій культурі).

3. Сучасні філософські дослідження спорту. З кінця 1960-х років на Заході бурливо розвивається академічна спортологія. Інституціалізуються не тільки теорія й історія спорту, але й окремі дисципліни – філософія спорту, соціологія спорту, антропологія спорту, етико-естетичні принципи спорту. Саме вони займають ту незаповнену нішу, здійснюючи соціально-теоретичні дослідження спорту.

З відомих за даною тематикою робіт можна назвати праці американських вчених П. Вайса «Спорт: філософське дослідження», А. Гуттмана «Від ритуалу до рекорду», П. Макінтоша «Спорт в суспільстві», Г. Ленка «Нотатки щодо взаємозв'язку філософії та соціології спорту», Б. Суїтса «Коник: ігри, життя та утопія», А. Берга та ін.

Відзначену книгу Пола Вайса «Спорт: філософський запит», автор назвав "першою книгою" в галузі філософії спорту. У ній він підкреслює недоліки досліджень в цій галузі і стверджує, що спорт завжди вважався вульгарним або загальним. Дослідник вважає, що не будь-яке явище цікавить дітей і дорослих людей, як це робить спорт; не кожне явище привертає увагу такої кількості глядачів – як багатих так і бідних. Унікальна спадщина вченого полягає в його обговоренні внеску, котрий спорт робить для цивілізації і він вважає його більш ніж вагомим.

Не менш цікавою є робота Аллена Гуттмана «Від ритуалу до рекорду». Вона стала однією з перших книг, які визнають важливість спорту в якості засобу, що дозволяє по-новому поглянути на фундаментальну структуру суспільства. Автор вказує на численні способи, якими сучасний спорт здійснює вплив на життя.

Праця П. Макінтоша – це в основному описові звіти соціальних аспектів спорту, в яких, здебільшого, висвітлені результати загальноприйнятої думки і «забобонів» про спорт. На нашу думку, у своїй книзі вчений майже не розглядає діапазон важливих соціально-філософських питань, хоча вона, без сумніву, зробила чималий внесок у розвиток подальших досліджень.

Ганс Ленк у своїй праці висуває заклик до необхідної інтеграції філософських і суспільно-наукових підходів задля наукового аналізу спорту. А от Гюнтер Люшен визначив спорт як інституцію або соціальну поведінку, ядром якої є конкуренція на основі майстерності та стратегії.

Бернард Суїтс розглядає часто ігноровану мотивацію піднесення спортсмена до ідеалу людського існування за допомогою обліку його можливостей та вираження цих здібностей як наявного добра і людського «телосу». Адам Берг стверджує, що в рамках спорту реалізуються прагнення до перемоги, переваги й досконалості [17, С. 93–100].

3. Спорт і культура. Про взаємовідношення спорту і культури з'явилося чимало праць. Зокрема, українська дослідниця Влада Білогур зазначає: «Спортивна культура як генерально-субстанційна категорія людської екзистенції унікальна, оскільки включає для наслідування всі імперативи» [2].

Крім того, мабуть, доречно було б згадати статтю зарубіжного дослідника – Рональда Хіцлера – «Чи є спорт культурою?». Вже сама назва цієї статті видається інтригуючою та викликає неабияке зацікавлення. У своїй праці вчений підкреслює, що поставлене ним у заголовку питання залежить від загального розуміння чи дебатів про культуру. Далі він розглядає феномен спорту як елемент «маосової» та «високої» культури. Хіцлер вказує на те, що «апологети спорту... постійно шукають щось, що «насправді» стоїть «за спортом»

і могло б якщо не освятити спортивні дії, хоча б «облагородити» їх. Тому я не можу побутися враження, що подібна потреба надати спорту трансцендентну велич, носить деякі риси самовиправдання, що люди все ж таки «потаємно» злегка соромляться свого захоплення (як споживачі спорту), своєї пристрасті (як активні спортсмени), своєї професії (як спортивні журналісти), своєї галузі (як соціологи) спорту) і саме тому люблять шукати його відображення в «принципових» моментах (десь між богоугодністю, природністю та істинною сутністю людини, між ідеалізованим індивідуалізмом та духом спільності, між цілісністю та здоров'ям, жертівністю та подолання себе, естетикою та екстазом, смертю та перетворенням)» [8, р. 479–497].

Також, цікавою є думка Барабанової В. про те, що «Спорт розглядають як спосіб визначення людиновимірності в тій галузі буття людини, яка пов'язана з розвитком тілесності. Спорт розглядають як феномен європейської культури, для якої характерний специфічний тип ставлення людини до світу – як до людиновимірного (гармонійного)» [1, с. 64–67]. Власне, дослідниця має на меті підкреслити, що саме європейська культура є історичним та генетичним «фундаментом» спорту.

Спорт є не тільки частиною культури, а й має серйозний потенціал, адже «виявлення та демонстрація граничних можливостей людської тілесності є частиною процесу людинотворчості. Потреба у визначенні меж «людської місткості», виявленні меж реалізації можливостей, вкладених у людину природою та культурою, відноситься до смислового простору західної культури. У цьому вся роль і місце спорту системі культурних форм, соціальних практик та інститутів. При цьому особлива увага приділена соціально-ціннісним та культурним вимірам спорту, які стоять за його людиновимірністю» [1, с. 64–67].

Висновки. Через обмежену кількість досліджень, проведених на сьогоднішній день, існують суперечливі та часом заплутані погляди на цілі, цінності, статус та розуміння загальної ролі спорту. Незважаючи на визнання соціальної важливості спорту, відсутність систематичного міждисциплінарного дослідження ускладнює завдання розуміння його ролі в суспільстві. Незважаючи на поверхневий характер огляду спорту на сьогоднішній день, ми маємо справу зі складним соціальним явищем. Огляд відповідної літератури це підтверджує.

Коли ми зможемо краще зрозуміти роль спорту в суспільстві, ґрунтуючись на своїх інтерпретаціях та на науковому дослідженні, можливо тоді, статус спорту в культурі знайде своє місце та визнання. Вивчення спорту в суспільстві стає усталеним як наукове дослідження, засноване на суспільних науках. Як і у всіх дослідженнях людини, лінії виходять до інших наук, включаючи поведінкові та фізичні науки. Слідом за керівництвом цілої плеяди дослідників, ми також повинні вивчати спорт із філософських та гуманітарних баз. Окрім стосунків спорту з іншими культурними елементами, слід розуміти його значення для людини та його цілі як інтелектуального, соціального та фізичного буття.

Список використаної літератури

1. Барабанова В.Б. Спорт – как форма культуры и сфера социальной практики человека. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. 2013. № 9. С. 64–67
2. Білогур В.Є. Філософія спорту: теоретико-методологічний контекст. Монографія. Дніпропетровськ: Акцент ПП, 2014. 264 с.
3. Бурдьє, П. Програма для соціології спорту. Начала. Москва: Socio-Logos: Адапт, 1994. С. 257–275.
4. Горкгаймер М. Критика інструментального розуму. Київ: ППС, 2002, 2006. 282 с.

5. Хейзинга Й. Homo Ludens; Статті по історії культури. Москва : Прогресс – Традиція, 1997. 416 с.
6. Cozens F. W., and Stumpf F. S., Sports in American Life. University of Chicago Press. Chicago 1953. 366 p.
7. Daniels A.S. The Study of Sport as an Element of the Culture. *International Review of Sport Sociology*. 1966;1(1):153–165.
8. Gemar A.J. Sport as Culture: Social class, styles of cultural consumption, and sports engagement in Canada, Durham theses, Durham University, 2019.
9. Hitzler, R. Ist Sport Kultur? *Zeitschrift für Soziologie*, 20(6), 1991. P. 479–487.
10. Kendall Blanchard & Alyce Taylor Cheska, The Anthropology of Sport: An Introduction. South Hadley, Mass., Bergin & Garvey Publishers, 1985. 306 p.
11. Lenk, H. Notes Regarding the Relationship Between the Philosophy and the Sociology of Sport. *International Review for the Sociology of Sport*, 21, 1, 1986. P. 83–92.
12. Lüschen G. The Interdependence of Sport and Culture. *International Review of Sport Sociology*. 1967;2(1):127–141.
13. Malcolm, Dominic. The Social Construction of the Sociology of Sport: a Professional Project. *International Review for the Sociology of Sport*. 49, 2014. P. 3–21.
14. McIntosh P. C. Sport in Society, C. A. Watson Company. London 1963. 208p.
15. Maheu Rene. Sport and Culture, *Journal of Health, Physical Education, Recreation*, 34:8, 1963. P. 30–49
16. Natan A. Sport and Society. London: Bowes & Bowes, 1958. 208 p.
17. Polishchuk R. Philosophical-anthropological and sociophilosophical vision of sport. *European Philosophical and Historical Discourse*. 2019. № 3. P. 93–100
18. Sport, Work, Culture. Report of International Conference on Contribution of Sports to Improvement of Professional Abilities and Cultural Development, Organized by government of Finland's request and assistance of UNESCO. Helsinki, August 1959;
19. Weiss, P. Sport: A Philosophical Inquiry. Illinois: Southern Illinois University Press, 1969. 274 p.

REVIEW OF SPORTS RESEARCH AS AN ELEMENT OF CULTURE

Rostislav Polishchuk

*Ivan Bobersky Lviv State University of Physical Culture,
Department of Olympic Education
Kosciuszko str., 11, 79000, Lviv, Ukraine*

The article presents a philosophical analysis of the phenomenon of sport as an element of culture. Several possible conceptual approaches to his research are considered. The main differences in the interpretation of its significance for society are outlined. The philosophical basis as a methodology of sports research in the oasis of the humanities is studied. It is noted that we are dealing with a complex social phenomenon.

Scientific research and philosophical reflections on sport have a very recent origin. Many researchers have stated with astonishment the fact that the world scientific community has not perceived sport as an important topic of their research. In addition, workers in the field of physical education and sports rejected the relevance of the humanities, including philosophy, sociology and social psychology in understanding this phenomenon. Most international councils and committees on sport and culture have only begun their work in the last two decades (although the structure of sport philosophy as a practical philosophy was formed in the 1960s), some of the main ones over the last decade. The same applies to national symposia and conferences. In Ukraine, the study of sports among the philosophical field at this

stage is only developing. Only a few scientists, in particular I. Ibragimov, V. Bilogur, A. Kovalenko, V. June, proposed certain concepts for the development of sports philosophy as a separate field of research.

If you analyze the literature, you can find many interesting materials on the scientific study of sports in society. For example, Cosens and Stumpf [6] point out the difficulties in recognizing sport, and that it is an important element of cultural history. Although most cultures of the past have some references or references to sports, they are largely limited.

But, at the present stage, no one can deny the importance of sport as a cultural phenomenon in human history. Modern sport is not only big business, but also popular culture and powerful politics. It has become a special loophole with its values, its own "manner" of communication and has important implications for international and multicultural relations.

Key words: sport, anthropology of sport, philosophy of sport, sports culture, sociology of sport.